

פרשת כי תבוא

**בְּיַד אֶת ה' מְהוֹנֵךְ וּמֵרָאשִׁית כָּל תְּבוּאָתָךְ. וַיִּמָּלֵאוּ אֲסָמִיךְ שֶׁבַע
וּתְירוֹשׁ יִקְבִּיךָ יִפְרָצוּ. מוֹסֵר ה' בְּנֵי אֵל תִּמָּאֵס וְאֵל תִּקָּץ בְּתוֹכָחָתוֹ.**

(משלי ג ט-יא)

הכתוב באומרו (ישעיה מח ז) **דְּנֶה צִרְפְּתִיךָ וְלֹא כִכְסָף בְּחֶרֶתִיךָ כְּכֹזֵר עֲנִי**. יאמר: שצִרְפְּתִי אותך לדעת הטוב מן הרע, וְלֹא היה הצירוף כִכְסָף, ברוב כסף, רק בחרתיך כְּכֹזֵר עֲנִי שהוא הנסיון החזק. ועל שני המבחנים האלה רמז שלמה המלך ע"ה באומרו **כבד את ה' מְהוֹנֵךְ וגו', לעבוד ה' יתברך מרוב כל, ואם העֲנִית - מוֹסֵר ה' בְּנֵי אֵל תִּמָּאֵס וגו'.**

והוא גם כן מאמר הכתוב (לעיל ו ה) **ואהבת את ה' אֱלֹהֶיךָ וגו' וּבִכַל נַפְשְׁךָ וּבִכַל מַאֲדְךָ**, וחז"ל פירשו (ברכות סא) **בכל ממונך**. ויהיה לפי דרכנו: הן **בכל נפשך** - מתוך הצמצום שלא נשאר לך כי אם נפשך, הן **בכל מאדך** - שיש לך רוב טובה מאד מאד, פְּכָלֶם - **ואהבת את ה' אֱלֹהֶיךָ**. ולזה הקדים לומר **בכל לבבך**, לומר שלא די לך המעשה, אך גם **בלבבך** שלא תהרהר אחריו כלל. ומצינו שהזהירה תורה על ההרהור נגד מדותיו יתברך, כאומרו "לדעת את אשר בלבבך" (לעיל ח ב), ופירש"י: שלא תהרהר אחריו, וזהו "בכל לבבך". ונראה לפרש עוד: **בכל נפשך ובכל מאדך**, שיסבול צער לאהבתו יתברך בגופו ובממונו, [כי] **ובכל נפשך** - רמז לצער

שלמה המלך ע"ה כָּלֵל בפסוקים אלו שני ענינים שזכרו בפרשה זו סמוכים זה לזה: מצות הבאת הקפורים, ולקבל מוֹסֵר ה' ולהגות בו באמרי פיו. ולזה אמר **כבד את ה' מְהוֹנֵךְ וּמֵרָאשִׁית כָּל תְּבוּאָתָךְ**. וסמך לו מוֹסֵר ה' בְּנֵי אֵל תִּמָּאֵס וְאֵל תִּקָּץ בְּתוֹכָחָתוֹ:

ועוד יש לפרש שכּוֹן בזה שלמה המלך ע"ה, יֵעָן כִּי יֹאמְרוּ הַמוֹשְׁלִים, רבותינו ז"ל, כִּי שני מבחנים הם לאדם: מבחן העוני ומבחן העושר. אמנם מבחן העוני הוא יותר חזק ממבחן העושר, ועל שניהם אמר הכתוב (שם ל ה) "רֹאשׁ וְעוֹשֵׁר אֵל תֵּתֶן לִי הַטְרִיפֵנִי לָחֶם חֶקִי פֶן אֲשַׁבֵּעַ וּכְחֹשֶׁתִי וְאִמְרַתִּי מִי ה' וּפֶן אֶגְדָּשׁ וּגְנַבְתִּי וגו'.

והוא לדעתי אומרו דוד המלך ע"ה (תהלים קיט יז) **גִּמּוֹל עַל עַבְדְּךָ אֲחִיָּה וְאַשְׁמְרָה דְּבָרֶיךָ**, יאמר: גִּמּוֹל טוֹב לְעַבְדְּךָ, ויהיה הטוב ההוא אמצעי שֶׁאֲחִיָּה וְאַשְׁמְרָה דְּבָרֶיךָ, כי: אם יהיה מצומצם או מְרֻבָּה - לא אשמרה דברֶיךָ, אבל יהיה טוֹב שִׁיְהִיָּה לִי עִם חַיִּי שְׁמִירַת דְּבָרֶיךָ:

ונראה שעל שני המבחנים האלה רמז

הגוף, ובכל מאדך - רמז לממון. ולזה הקדים לומר **בכל לבבך**, דהיינו שלא תהרהר אחריו כמו שכתבנו.

ועל שניהם רמז **מוסר הי בני אל תמאס וגו'**, ואמר **כבד את הי מהונך**, רמז לשנים שזכרנו. ואמנם יש לדקדק הכפל הנפר: **כבד את הי מהונך ומראשית וגו'**, והיינו הך. גם אומרו **וימלאו אסמיך שבע**, היה לו לומר תבואה. ועם שכפי הפשט אין בזה קושיא, יש להשיב: אומרו **כבד וגו'**, בא ללמד להחזיק בידי לומדי התורה ולהנותם מנכסיו, ותלמידי חכמים רמזם באומרו **את הי**, שכן דרשו רבותינו ז"ל (פסחים כב) "**את הי** אלהיך תירא - לרבות תלמידי חכמים". והנה יש שני סוגים במקבילים: יש שבזוי אליו ליקח מידי דמיכל, רק ליקח מעות. ויש שרוצה ליקח מידי דמיכל כי אדרבה יהיה לו למשיב נפש לבלתי יהיה נטרד בקנטו מה לאכול. לזה אמר שיהיה **משכיל אל דל** לתת לו כרצונו. לזה אמר **כבד את הי מהונך ומראשית כל תבואתך**, כל אחד כראוי לו. ונוכל לומר שיתן משניהם: מההון ומהתבואה, כי הממון יצטרך לו לכסות מערומיו:

ועוד יש לפרש מהונך, כי תיבת הון משמשת במקום די, כמו "ארבע לא אמרו הון" (משלי ל טו) ועין עוד שם (פסוק טו). ולזה אמר שלא-לבד בהשפיע לך רוב טובה, אלא גם מדי שיש לך. וזהו **כבד את הי מהונך**, ממה שמספיק לך כבד את הי, וכן **מראשית כל תבואתך**, מתבואה שיש לך כדי צורך. וגם הי יתן הטוב, וימלאו אסמיך **שבע** ותירוש יקביך **יפרצו** (משלי ג ט), שישפיעו

לך רוב טובה אחרי שנתת מלתוך אותן 'כדי צורך' וצמצמת על עצמך. ואמר **שבע** רמז למאמרו ז"ל (רש"י ויקרא כו ה) על פסוק "ושבעת": "אוכל קימעה ומתברך במעיו", וזהו **שבע** - דבר המשביע. ובתירוש אמר **יקביך יפרצו**, שבתבואה יהיה מעט המחזיק המרבה, ובמקום-כן - בתירוש, יפרצו היקבים:

ואמר **מוסר הי בני אל תמאס**, אמר בלשון שלילה, לומר כי אף שתראה עצמך בטוב כי ירא אלהים אתה, ובתוך כך יבואו אליך יסורים, לא יהיה בעיניך כדבר מאוס, לומר: התינוח אם הייתי חוטא לאל - אקבל היסורים בספר פנים יפות, לא כן עכשיו יהיו בעיניך כדבר מאוס וכבלי אין הפץ בו, לזה אמר **מוסר הי בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו**. ונותן טעם כי **את אשר יאהב הי יוכיח, וכאב את בן ירצה**, כי לא כמו שעלתה על דעתך שאין היסורים אלא לחוטא, כי יש יסורים של אהבה, שמאהבתו יתברך לאדם שהוא צדיק, ושמא מרוב התמדת הטוב יחטא, מעוררו כפעם בפעם במעט יסורים, כדי שישאר חזק ועומד באמונתו. ולפעמים **וכאב את בן ירצה**, שכמו שהבן המתייסר מאביו לא ירגיש בחטאו, ואביו המכחו יודע, כן האדם 'בער ולא ידע', וה' יתברך 'אל דעות' הוא יודע. ואומרו **את בן ירצה**, שיש בן שירצה בו אביו, מראותו אותו משכיל וכן דעת - מייסרו, כי הוא יקבל המוסר ויעשה בו רושם יותר מבן סכל. ולזה אמר **וכאב את בן ירצה**, שירצה שמייסרו, לאהבתו אותו מצד שכל:

ונפרש קצת מפסוקי הפרשה:

וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וִירֵשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבְּתָּ בָּהּ. וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאָדָמָה אֲשֶׁר תִּבְּיָא מֵאֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמַתָּ בְּטֶגֶם וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם (כו א-ב). וַיֵּשׁ לְדַקְדֹּק בּוֹ: א' אוֹמְרוֹ וִירֵשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבְּתָּ בָּהּ, וְאִמְרוּ ז"ל (קדושין לו): שְׁלָא נִתְחַיִּיבוּ אֵלָא אַחֵר כְּבוֹשׁ וְחִלּוּק, וְלִמָּחָה כֵּן, וְלֹא כְּאִשְׁרֵי צוּה בְּמִצְוֹת הַחֲלָה (במדבר טו יט) "וְהָיָה בְּאֹכְלֵכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תְּרִימוּ". גַּם אוֹמְרוּ "אֲשֶׁר תִּבְּיָא מֵאֲרָצְךָ", צָרִיךְ לַחֲבִין גַּם פְּשׁוּטוֹ. גַּם אוֹמְרוּ "הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ" יִתְּרָה לְפִי הַדְּרֵשׁ [הנ"ל שֶׁדְּרָשׁוּ ז"ל שְׁלָא נִצְטוּנוּ אֵלָא לְאַחֵר כְּבוֹשׁ וְחִלּוּק], שֶׁכֵּבֵר אָמַר "וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ".

הביאור: כאשר נודע טעם הפסוקים לחזרות כי לה' הארץ ומלוואה, וכאשר משלו משל במדרש⁷²² למלך שהוריד אריסים לשדהו, (מאה) [ראה] תאנה שבפירה מוליכה לאדונו, כי משם יִדָּע כי אינו כי אם ארים

בשדה. ולזה לא חרדה תורה על זה כי אם אחר כבוש וחלוק, לשלא יטעו במחשבתם לאמר "לנו הארץ", לזה צריכים להתעוררות לידע ולהודיע כי העולם שלו הוא, לזה אמר והיה כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך, שאמת הוא שנתנה לך, וכאשר וירשתה וישבת בה חוששני לכם ממעות לחשוב סרה כי שלכם היא, לזה ולקחת מראשית וגוי אשר תביא וגוי אשר ה' אלהיך נותן לך.

אשר תביא מארצך (שם), פשוטו נראה שרמז מאמרם ז"ל (בפזרים פ"א מ"ג) "לא נתחייבו בפזרים אלא שבעת המינין שנשתבחה בהם ארץ ישראל", ורבותינו ז"ל (מנחות פד:) למדו זה מגזרה שוה ד'ארץ ארץ. ונראה לרמז זה בכתוב, שהוא מה שאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך, רוצה לומר: פרי האדמה אשר אתה רגיל להביא תמיד לביתך מארצך, כי שאר הפירות לא היו שכיחי כולי האי, ולא היה מצוי לאסוף ולהכניס לבית כי אם ז' המינין:

ועוד ירמזו מאמרם ז"ל (בפזרים פ"ב מ"ד)

ועל ישראל ועל הארץ שנאמר השקיפה ממעון קדשך, ולא עוד אלא אומר אינו זו מכאן עד שתעשה צרכי היום הזה, שכתוב אחריו היום הזה ה' אלהיך מצוץ לעשות אמר ר"ש בן לקיש בת קול יוצאת ואומרת לו (תשנה) [תזכה] לשנה (אחרת) [הבאה], כאדם שנותן לחברו פרי חדש ואומר לו יהי רצון שתשנה ותתן לי לשנה הבאה. עכ"ל. ועיין ירושלמי (דמאי פ"א ה"א) תמן יכול הוא לומר לו הרי כל העולם כולו לפניך ברם הבא כלכלה אחת היא ואני משמרה לבעל מלאכתי.

⁷²². לא מצאתי מדרש זה. ועיין ילקוט שמעוני תורה (כי תבוא תתקלה) וז"ל: השקיפה ממעון קדשך מן השמים, כמה מתחטאין וכמה יש להן פתחון פה (לעשות) [לעושי] מצות, אדם יש לו (חלק) [עסק] אצל המלכות פעמים שהוא נותן כמה ממון עד שמגיע אצל המלך, וכיון שהגיע אצל המלך ספק עושה לו רצונו ספק שאינו עושה, אבל הקב"ה אינו כן אלא אדם יורד לתוך שדהו רואה אשכול שבכר תאנה שבכרה רמון שבכר מניחו בכל [והולך לירושלים ובא] ועומד באמצע (השדה) [העזרה] ומבקש רחמים עליו

וגוי וימלאו אפמ"ך שבנ. וזהו אשר תביא מארצך, אשר על ידי כן ה' אלהיך נותן לך שפע טובה וברכה, שעל ידי שולקחת מראשית כל פרי האדמה, על ידי כן ה' אלהיך נותן לך:

ובדרך רמז יאמר והיה כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך, לומר שעל ידי הארץ - ה' [הוא] אלהיך, כמאמר רבותינו ז"ל (כתובות קי:) **הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה**. ודקדוק [תיבת] דומה [קשה], שהוא לכאורה תמוה, דבסיפא נחא, **הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה**, [אבל ברישא קשה, דסוף סוף הדר בא"י אינו רק 'דומה' אלא יש לו אלוה ממש]. אך לפי פשוטו נראה דודאי כל האדם יש לו אלוה, וכמאמר הכתוב (יחזקאל כ ג) **"כי ביד חזקה ובזרע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם"**, ואין הדבר תלוי בארץ ישראל, אך הדר בארץ ישראל, על ידי מעשיו הטובים ברוב המצות הנוהגים בה דומה ונכר כמי שיש לו אלוה, לא-לבד שיש לו אלוה, דזה פשיטא, אך גם נכר שיש לו אלוה, ומעשיו מוכיחים שיש לו אלוה:

ועוד נראה אומרים דומה כמי שיש לו אלוה, שמאמר לו' נראה שהוא בידו לעשות כל צרכו, וחלילה שיהיה ה' ביד האדם, רק דומה כמי שיש לו באוצרו אלוה העושה צרכיו תמיד, שהתפלה בארץ ישראל מקבלת יותר מבחוץ לארץ, וכמאמר הכתוב (בראשית כח יז) **"וזה שער השמים"**, פירש"י: לקבול תפלות. וזה דייק מקרא דכתיב (ויקרא כה לח) **"לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם**

"הרוצה לעשות כל שדחו בבורים עושה", ולזה אמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה, ואם תרצה - אשר תביא מארצך, רוצה לומר: [כל] אשר תביא מארצך תעשנו בבורים.

אשר ה' אלהיך נתן לך (שם). הכתוב עצמו רמז המעם שאמרנו. וזהו שאמר אשר תביא מארצך, ובזה תדע ותשכיל אשר ה' אלהיך נותן לך, כי ישאר תקוע בלבך כי כל הנמצא לך - מתת אלהים הוא:

ועוד ירמזו מאמרם ז"ל (ברכות לד.) **"כתיב לה' הארץ ומלואה, וכתיב והארץ נתן לבני אדם"** לא קשיא, כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה". ולזה אמר שכאשר תקח מפרי האדמה ותתן חלק לה', אז גם ה' יתן לך השאר, ולא יהיה לך בגול. וזהו אשר על ידי זה - ה' אלהיך נותן לך, כי הנתינה לה' - לפנינו בישראל - היא במקום הברכה, שהצד השווה שבחן שמורה שלח' הארץ ומלואה. ואמרו כי הוא על ימים יסדה, ועדיפא הוה ליה למימר **"כי הוא בראה"**? אך בא לומר כי גם 'מלואה' - והם כל פרי האדמה - הם שלו. ואם תאמר למה? כי הוא על ימים יסדה וגוי, שידוע שיש מחלקי הארץ ששותה ממי גשמים העולים מן הים, ויש ממי נהרות כארץ מצרים, דכתיב (לעיל יא י) **והשקית ברגלך וגוי**, ולזה אמר: **"כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה"**, ואחר שהתבואות מנהרות שלו וימים שלו, לזה יאות לומר שגם 'מלואה' שלו:

ועוד ירמזו הכתוב [לפסוק הנצב בפתח הפרשה] **כבד את ה' מהונך ומראשית**

לאלהים", ורגילין רבותינו ז"ל לפרש: 'לכם' - 'שלכם' (פסחים לח. ספח כט: ועוד):

ודרך רמז יאמר בכל הפרשה, והיה כי תבא אל הארץ, היא הארץ העליונה, אשר הי' אליהך נותן לך נחלה, שהיא הנחלה האמתית שאין לה הפסק. ואמר ולקחת מראשית וגו', שככה יעשה האדם: שיקח מראשית מעשיו להעלותם מנחה לפני יוצרו לאמר "ככה עשיתי", ולזה אמר אשר הי' אליהך נותן לך, כמאמר רבותינו ז"ל (קדושין ה) אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו. ואמר ושמת בטנא, 'טנא' בגימטריא ששים, הם ששים מסכתות, שנראה שגם בימים הראשונים היו ששים, וכמאמר שלמה המלך ע"ה (שה"ש ו ח) "ששים המה מלכות", לומר שכל מעשה המצות היה על ידי התורה, שזהו עקר מעשה המצות לעשות על פי התורה, שהעושה ואינו לומד באלו לא עשה, וכמאמר רבותינו ז"ל במדרש (פס"ז בחקתי עה) על פסוק "אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו" (ויקרא כו ג) [וז"ל: שתהא ירא תורה על מנת שתשמור המצות]:

ואמר ובאת אל הכהן הוא מיכאל השר הגדול, ואמרת אליו שאיני כפוי טובה, אך באתי אל הארץ בעזר האל, ועל ידי שבועתו שנשבע לאבותינו לתת לנו, וכמאמר

רבותינו ז"ל (גיטין נו) שהקב"ה נשבע שלא ימיר את ישראל באמה אחרת, כמו שנאמר (כט יב) "למען הקים אותך היום לו לעם כאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וגו'. ולהיות שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, [לכן] וענית ואמרת לפני הי' אליהך ארמי אוכל אבי, הוא יצר הרע, שאור שבקיסם, ותחלה וירד מצרימה לפתח חמאת רובין, שבין המצרים מיד ירד, ויגר שם במתי מעט כמאמר רבותינו ז"ל (ספח נב): יצר הרע מתחלה הלך ולבסוף אדון⁷²³. וזהו ויגר שם בתוך הגוף במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול עצום ורב, וירעו אותנו המצרים, שמלבד שיצר לב האדם רע, עוד לו מעיקים הם אמות העולם וטרדות הזמן. ולזה אמר מלבד ארמי שהוא יצר הרע, עוד וירעו אותנו המצרים, שהם עשו אותנו רעים.

ונצחק אל הי' אליה אבותינו וכאומרו (תהלים לו ג) "ה' לא יעזבנו בידו". וירא את ענינו ואת עמלינו ואת לחצינו, שלש כנגד שלש: יצר הרע, והחומר, ואמות העולם, שכלם מתגרים. ויוציאנו ביד חזקה כמאמר רבותינו ז"ל (קדושין ה) "אם פגע כך מנהל זה - משכחו לבית המדרש וגו', ואמרינן (אבות ג ה) כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. וזהו ויוציאנו הי' ממצרים הוא יצר הרע, ואמות העולם, שהוכות שעמדה להצילנו מידם היא: ביד

מצאנו ומבקרו לעשות לאורה, וכתוב ויקח את כבשת האיש הרש ועשה לאיש הבא אליו.

723. אמר רבא: [יצר הרע] בתחילה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש, שנאמר (שמואל ב יב) ויבא הלך לאיש העשיר ויחמול לקחת

חזקה - היא התורה שנתנה בימין דכתיב "מימינו אש דת למו". והפנה שנתנה בעין יפה כאדם הנותן בימין. ובזרוע נטויה - היא תפלין של יד, ובמורא גדול - היא תפלין של ראש, דכתיב "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך", ובאותות - זה מצות מילה ומצות שבת שהם אותות. ובמופתים - זה שאר מצות כָּלֶם, שהם הם המצילים אתכם מיצר הרע:

ולקחת מראשית כל פרי האדמה וגו' (כו ב). בהיותו יתברך: הוא - ראשית לכל דבר, והוא - ההתחלה לכל הנמצאות, [כדי] לתקוע האמונה הזו בלבות בני בריתו זרע אברהם אבינו ע"ה - צוה לקחת ראשית כל פרי האדמה ולהביאה לפני מזבחו, להודיע כי הוא ראשית וסבה לכל דבר. ובהיות שארץ ישראל קלה לבשל פירותיה יותר מכל העולם (כתובות קיב), נמצא שהראשית ממנה הוא ראשית בשול כל פירות העולם. וגם המדה הזאת של ארץ ישראל נראה שיש לה טוב טעם, יען כי היא ראשית בריאת העולם, כי בה אבן שתייה שממנה הושתת העולם. ולזה כשם שקדמה בריאתה לבריאת העולם, לזה היא מקדמת לבשל פירותיה מכל העולם.

ואומרו ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך ולשון הוה, יאמר במאמרם ז"ל (ברכות לד.) כתיב ל' הארץ ומלואה, וכתיב והארץ נתן לבני אדם; ותרצו: כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה. ע"כ. באופן שגם כי הארץ נתונה

לנו, מכל מקום היא כמתנה על תנאי. ויש לדקדק: דקרא סתמא כתיב "והארץ נתן לבני אדם", משמע לגמרי. אך כשנדקדק הכתובים, יראה תירוץ [לדקדוק] זה. והוא: דבקרא ד'והארץ נתן' לא כתיב "ומלואה" כמו דכתיב בקרא ד'לה' הארץ ומלואה", ולזה נוכל לומר דהן-אמת כי ה' נתן הארץ לבני אדם מתנה לחלוטין, אך הארץ לחודה לא שויה מידי, אם לא תבואה שנותן לנו ה' יתברך 'היוצא השדה שנה שנה'. ואחר שעקר הארץ היא תבואתה, יפה אמר 'לה' הארץ ומלואה". והכתוב עצמו מוכיח, שאמר אחריו "כי הוא על ימים יסדה" וגו', כמו שנתבאר לעיל, יען שם.

ונוכל להכניס זה בכלל תירוץ רבותינו ז"ל: דקודם ברכה - אין לנו כי אם הארץ, וכדלית לן דמי, ולזה אמר לה' הארץ ומלואה, שגם הארץ [אף שנתנה לבני אדם, אעפ"כ כיון שמלואה שלו, נחשבת גם הארץ כאלו] שלו [אחר שאין קיום לאדם על הארץ מבלעדי 'מלואה']. וקרא ד'והארץ נתן לבני אדם' - היינו לאחר ברכה. והוא שאמר ולקחת וגו' אשר ה' אלהיך נותן לך, לשון הוה, שגם כי כבר נתנה - מכל מקום נתינתה [היא] על תנאי. ולזה, תדיר הוא נותן לך, [כיון] כאשר תקיים המצות [שהן] חובת הארץ - אז תזכה בה:

ובאת אל הפה אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו (כו ג). קצת קשה אומרו הגדתי [דהיינו] מה שאמר כבר, היה

לו לומר אני מגיד [לשון הוה]. גם כל הפסוק יתר, שכבר אחרי זה התחיל הענין מתחלתו ואמר "ארמי וגו' ויביאנו אל המקום הזה" וגו', ואם כן למה הוצרך להגדה זו עכשיו שלא בסדרה. גם ההגדה עצמה תפלה, דמאי קא משמע לן "כי באתי אל הארץ", והרי הוא עומד בתוכה. ורש"י ז"ל פירש: "ואמרת אליו: שאינך כפוי טובה". ולא נודע היכן משמע זה מקרא ד"כי באתי אל הארץ".

והנראה בפשוטו הוא, כי להיות שהבאת הבכורים הוא מעט קט לפני מלך בשר ודם, וכדי בזיון וקצף להביא לו ליטרא תאנים או חצי ליטרא, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, ויוכל הרואה למעון עליו "הקריבחו נא לפחתך הירצץ או הישא פניך" (מלאכי א ח). ואם היא מצוה וחובה עליו, מכל מקום לעיני הרואים לפום ריהמא הוא פזוי לכבודו יתברך. ולזה קורא בגרונ: "דע לך כי בזאת ההבאה הגדתי היום להי אלהיך, ההבאה עצמה היא היא המגדת כי באתי אל הארץ אשר נשבע הי לאבותינו לתת לנו, והבונה: כי על ידי הבאתי זו אני מעיד כי לא בכחי ועוצם ידי זכיתי בארץ הלזו המעלה, אלא מצד שנשבע הי לאבותינו לתת לנו. והוא מאמר הכתוב במקום אחר (לעיל ט ה) "לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים וגו' ולמען הקים את הדבר" וגו'. ועל זה שאין אנו ראוים לארץ הזו אם לא מהסדו הגדול, לזה ראוי להביא ממנה בכורים, להודיע כי איננה שלנו, כי

לא זכינו בה מצדקותינו. וזהו כי באתי אל הארץ מחמת אשר נשבע הי לאבותינו לתת לנו, וזהו מורה ענין הכפורים:

ומצינו הגדה במקום הוראת עין⁷²⁴, כענין אומרו "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" (תהלים יט ב), ואמר אחריו "אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם" לומר שההגדה הזו אינה על ידי דברים, רק מגדלת מעשיהם נפר כבודו יתברך. עם שרבינו בספר המורה כתב שהיא הגדה ממש, ושיש לגלגלים קולות עצומים, מכל מקום הבאים אחריו כגון הרב בעל העקדה וסיעתו כתבו כמו שנתבאר. באופן שפונתו לומר בהביאו דבר מועט - בכורים - אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, אל תסתכל בכפורים אלא בפונה שעליה מובאים. ואז ולקח הכהן הטנא מידך, לומר שבאומרך זה - אז יש לו רשות ליקחנו מידך, הא לאו הכי - היה פזוי וחרפה לקחת דבר מועט כזה מידך:

ועוד יאמר ולקח הכהן הטנא מידך, מה שאמרו ז"ל (בכורים פ"ג מ"ד, רמב"ם פ"ג מהל' בכורים הל' יב) "אפילו מלך ישראל מוליך הסל על כתפו". והוא מן הטעם שאמרנו בלי ספק, כי כשם שהי יתברך אינו מביט בסל אלא בפמך ממנו, כן להבדיל מלך ישראל לא יבזה בעיניו להביא סל של תאנים על כתפו אחר שאין העקר בהבאת הסל כי אם בפמך ממנו. ולזה אמר מידך ממש.

והוא טעם אומרם ז"ל (שם) עשירים היו

בית יפה ממנו - הרי זה חסד. ויותר ממנו - העושה חסד עם מי שהוא גולה ונדח, ומבית האסורים יוציאנו ויושיבנו בבתיים מרווחים ובמשכנות מבטחים. הוא שאמר וירעו אותנו וגוי ויוציאנו ויביאנו אל המקום הזה וגוי ויתן לנו וגוי, חסד כפול ומכופל. ועוד חסד שלישי: שמן הראוי לעושה חסד עם מי שיעשה עמו, ראוי הוא לקדמנו במנחות ודורות תשלום החסד. וה' יתעלה, אחר כל החסדים לא בקש ממנו מאומה רק דבר מועט. וזהו ועתה, [לתשלום כל זה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה, וגם זה המעט לא משלי, כי אם אשר נתת לי ה':

ודקדק הלשון אומרו וירעו אותנו, לומר שככה יעצו עלינו לרעה שלמדנו דרכיהם הרעים עד שעשו אותנו רעים וחטאים, גוי מקרב גוי, ואז יכלו לנו. וזהו וירעו אותנו דייקא, והדר ויענונו, ואחר כך ויתנו עלינו עבודה קשה, כמאמר רבותינו ז"ל (תנחומא בעלות כג) תחלה בפה רך ולבסוף בפרך. ולזה אמר ונצטק אל ה' אלהי אבותינו, שמאשר שכלנו עובדי עבודה זרה, לזה בקראנו אל ה', לא היינו יכולים לומר אלא "אלהי אבותינו" ולא "אלהינו", כי בושנו ונכלמנו מעבודה זרה שעבדנו, באופן שזכות אבותינו היא שעמדה לנו, ועל כן וישמע קולנו:

ועוד וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו. והוא כמו שכתבתי בפנים בטעם ארבע כוסות, שאמרו ז"ל (ירושלמי פסחים פ"י ה"א) שהם כנגד ד' גאולות. וכתבנו שהם כנגד ד' כתות שהיו בישראל: יש בחומר ולבנים, ויש בשאר מלאכות הנקיים קצת,

מביאים במזריהם בקלות של כסף וזהב, והעניים בסלי נצרים של ערבה קלופה. של עניים - הסלים והבכורים נותנים לכהנים, ושל עשירים - מחזירין להם. וקצת קשה למה כן. ועם מה שכתבנו יבא נכון, כי אמר שמכון הבכורים להודיע חסדו יתברך עמנו - יותר יקר בהביאו תאנים לבד, שאם יקבל מהם סלי כסף תהיה מנחתם מהודרת, ותהיה [נראית סבת] קבלתנו מידם כי רבה היא וראויה להתקבל. ואנחנו אין בנותינו לזה, רק להודיע חסדי המקום ברוך הוא. וזה יקר כשתהיה מנחת עני דבר מועט, ואז כל רואה יתמה: מה זה לפנות למנחה מעומה כוזב והיתה תשובתנו: כי אין בנותינו אלא למכון ממנה, כמו שאמר "הגדתי היום" וגו', וכמו שפירשנו:

וענית ואמרת לפני ה' אלהיך אדמי אבד אבי וידד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה. ונצטק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו (כו, ה-ז). קצת קשה שזכר כל זה כאן שאינו מעקר הספור אלא להודיע ביאת הארץ. גם יש לדקדק אומרו "וירעו אותנו", ודקדוק הלשון יותר "וירעו לנו". גם אומרו "עמלנו ענינו ולחצנו". גם אומרו "המקום הזה", "הארץ הזאת", היא היא. גם אומרו "ועתה" שהיא תפלה:

הביאור הוא, שמזכיר חסדי המקום כפירש"י ז"ל. והוא מן הידוע, שהעושה חסד עם בן חורין היושב בביתו, ונותן לו

אם ביאה, לא כן ארץ ישראל אמר ויתן לנו
את הארץ הזאת, שנתונה היא לנו:

וְשִׂמְחַת בְּכָל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לָךְ
ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתְךָ אֶתָּה וְהַלְוִי וְהַגֵּר
אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ (כו יא). בדרוש לשבת הגדול
בפירושו ההגדה פירשנו מאמרם ז"ל (הגדה
של פסח ורש"י לעיל כו ה) לכן בְּקִשׁ לעקור את
הכל. יְעִיז שם ביאורו. ולפי הפשט יאמר כי
הגם שנתת [את] הבכורים - לא תתפיים
בוה, אך גם תִּשְׂמַח בהם את הלוי והגר אשר
בקרְבְּךָ.

ועוד יאמר שאחר [שתעשה את] הַמִּחְיָב
עליך, אז תשמח בטוב אשר נתן לך ה',
שְׂעָקָךְ השמחה בטוב האל הוא לעשות בו
מצות ומעשים טובים, ואם לאו - פְּלֵא חשיב.
ועוד יאמר שכאשר תעשה מה שִׁמְטָל עליך
- אז תזכה בכל הטוב, וכמאמר רבותינו ז"ל
(ברכות לד.) על פסוק "והארץ נתן לבני אדם",
שהוא לאחר ברכה:

ועוד נראה שירמוז מאמרם ז"ל (עירובין נד.)
"אם יש לך - היטב לך, כי אין בשאול תענוג"
וכו', לזה אמר שאחר מה שתתן במצות ה'
לא תהיה עינך צרה, כאותם הַמִּכְנָסִים [על]
יד על יד ועינם לא תשבע עושר, שאז אין
לך שמחה בממונך, אך ושמחת בכל הטוב
אשר נתן לך ה' וגו'.

ונוכל לומר שזה בְּנִת מאמרם ז"ל (אבות
ד א) אִיזְדוּ עֲשִׂיר הַשְּׂמֵחַ בַּחֲלָקוֹ שְׂנֵאֲמֵר
יְגִיעַ כְּפִיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרִיךְ וטוב לך.
ומקשים, היכן נרמז בכתוב שהוא שמח
בחלקו ועם מה שכתבנו נפרש דהכי קאמר:

כגון חייטים וצורפים, ויש: לא זה ולא זה,
אבל משועבדים למסים וארנוניות. ויש:
לא זה ולא זה, אבל הם משועבדים ונכנעים
ככל המון התלמידי חכמים, שבזה פירשנו ד'
גאולות "והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי"
יְעִיז שם. וכנגד ג' [השעבדים] העקריים דָּבָר
כאן: וִירָא אֶת עֲנִיָּנו - זה השעבוד בחומר
ובלבנים שהיא עבודה של ענוי. ואת עַמְלָנו
- זה סתם מלאכות שאין בהם ענוי כל כך,
אך הם עמל כל אדם, כמה דאת אמר (איוב ה
ז) "אדם לעמל יולד". ואת לַחֲצָנו - זה נתינת
הממון, כמה דאת אמר (ירמיה ל ב) "ופקדתי
על כל לוחציו", ואמר ז"ל (ילקוט תצוה שעט, ועי'
ב"ב ה): "אלו גבאי צדקה", וכן בפסוק "וגר לא
תונה ולא תלחצנו" (שמות כב כ) שפירושו לא
תונה בדברים ולא תלחצנו באונאת ממון.

והוא גם כן שְׂכֹן במקום אחר "ראה
רֵאִיתִי אֶת עֲנִי עַמִּי", וסיים "וְגַם רֵאִיתִי אֶת
הַלֶּחֶץ אֲשֶׁר מִצְרִים לֹחֲצִים אוֹתָם", לומר
שמלבד הענוי לגופותם, עוד לוחצים אותם
בממון. באופן שחמשה ענינים הם הגורמים
להזכיר ישראל לפני ה' (א) זכות אבות. (ב)
התפלה. ג' אחרים: עֲנִיָּנו, עַמְלָנו, לַחֲצָנו.
וכנגד חמשה אלו אמר וִיוֹצִיאֵנוּ וגו' ביד
חזקה - א', ובזרוע נְמוּיָה - ב', ובמזרע גדול
- ג', ובאותות - ד', ובמופתים - ה'.

וַיָּבֵאוּנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת
הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זֵבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ (כו ט),
לפי פשוטו המקום הזה הוא בית המקדש,
הארץ הזאת היא ארץ ישראל בכללה. ולזה
אמר וַיָּבֵאוּנוּ, שבית המקדש וירושלים לא
נתחלקו לשבטים (וימא יב), ואין לנו בהם כי

**אִיזְהוּ עֲשִׂיר, מִי שִׁישׁ לֹא לֵב טוֹב, וְזֶהוּ הַשֹּׁמֵחַ
בְּחֶלְקוֹ, לֹא כְּאוֹתָם שֶׁכְּתוּב בָּהֶם (קְהֵלֶת ו ב)
"אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן לֹא הָאֱלֹהִים עוֹשֶׁר וּנְכֻסִּים וְגו'**
וְלֹא יִשְׁלִימוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ" וְגו', אֲךֹ
הוּא שֹׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ וּמַעֲנֵג עֲצָמוֹ בְּמִמּוֹנוֹ. וְזֶה
מִבּוֹאֵר בְּכֶתוּב (תְּהִלִּים קכח ב) "יִגִּיעַ כַּפֶּיךָ כִּי
תֹאכֵל [פִּירוּשׁ - שְׂאֵתָה נִהְנֶה מִמֶּנּוּ וְשֹׂמֵחַ
בּוֹ, כִּי 'אֲכִילָה' הֵינִי הַנֶּאֱחָה] אֲשֶׁרְךָ וְטוֹב לָךְ",
וְכִמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּסוֹף סֵדֶר שׁוֹפְטִים יִעֲנֶן שֵׁם
שְׁלֹא לְכַפּוֹל. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "וְשִׂמְחָת בְּכָל הַטּוֹב
אֲשֶׁר נָתַן לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ":

וְעוֹד נֹכַח לֹמַר שֶׁהִיא הַבְּטָחָה, שֶׁאַחַר
שֶׁתַּעֲשֶׂה מִצְוֹת ה' - תִּזְכֶּה לְשִׂמּוּחַ בְּטוֹב,
שִׁירָחִיב ה' דַּעְתְּךָ לַתֵּת לָךְ טוֹב לֶאֱכֹל
וּלְשִׁבּוֹעַ. וַיְהִי מֵאוֹתָם שֶׁכְּתוּב בָּהֶם (קְהֵלֶת
ה יח) "גַּם כֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר נָתַן לֹא הָאֱלֹהִים
עֹשֶׂר וּנְכֻסִּים וְהִשְׁלִימוּ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ וְגו' מִתֵּת
אֱלֹהִים הִיא":

וְאָמַר: אֲשֶׁר נָתַן לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ
וּלְבִיתְךָ אֶתָּה וְהָלוּי (שֵׁם). [וְקִשָּׁה] שְׁתִּיבַת
"אֶתָּה" יִתְּרָה. גַּם אָמְרוּ "וּלְבִיתְךָ" יִתְּרָה,
שֶׁחֲנִיתִנָּה אֵינָה אֵלָּא לֵאִישׁ. וְאָמְרוּ (בִּרְכוֹת
נא) "אֵין פְּרִי בְטֶנֶה שֶׁל אִשָּׁה מִתְּבָרֵךְ אֵלָּא
מִפְּרִי בְטֶנֶה שֶׁל אִישׁ", וְאִיךְ אָמַר "נָתַן לָךְ
וְגו' וּלְבִיתְךָ". אֲךֹ בֹא לֹמַר שְׁלֹא תִּהְיֶה עֵינֶךָ
צָרָה בְּמָה שִׁיאֲכֹלוּ בְּנֵי בֵיתְךָ, וְכִמְאֹמֶר
רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (חולין פד) דְּרִישׁ רַב עֲזִירָא, זִימְנִין
אָמַר לָהּ מִשְׁמִיָּה דְּרַבִּי אָמִי, זִימְנִין אָמַר לָהּ
מִשְׁמִיָּה דְּרַבִּי אָסִי: מָאי דְּכֵתִיב (תְּהִלִּים קיב ה)
טוֹב אִישׁ חֹנֵן וּמְלֹאָה יִכְלֹכַל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּטָא
לְעוֹלָם יֵאָכֵל אָדָם וַיִּשְׂתַּח פָּחוֹת מִמֶּה שִׁישׁ
לֹא, וַיִּלְבֹּשׁ וַיִּתְכַּסֶּה בְּמָה שִׁישׁ לֹא, וַיִּכְבֵּד

וּרְצוֹ חו"ל בִּזְהָ לֹמַר שְׁלֹא תִרְעַע עֵינֶךָ
בְּבְנֵי בֵיתְךָ לֹמַר כִּי יִחְסֹר מִלַּחֲמֶךָ, כִּי דַע
לָךְ שֶׁהֵם נִתְּלִים בְּךָ וְאַתָּה תִּלְוִי בְּמִי שֶׁאָמַר
וְהִיָּה הָעוֹלָם, כִּי כֹאֲשֶׁר יִתְּנוּ לָךְ [מִן הַשָּׁמַיִם]
דִּי מִחְסוּרְךָ - בְּכָלִל [זֶה] יִתְּנוּ דִּי מִחְסוּרֶם, וְלֹא
שֶׁהֵם נֹתְנִים לָךְ דִּי מִחְסוּרְךָ וְהֵמָּה נִתְּלִים
בְּךָ אַחֵר כֵּךְ - הַמִּשְׁלָּ בִּזְהָ, אִם הֵיוּ שׁוֹקְלִים
אוֹתְךָ בְּמִשְׁקָל וְאַתָּה שׁוֹקֵל כְּבֵד, וּבְצִירּוֹף
בְּנִיד וּבְנוֹתֶיךָ תִּהְיֶה שׁוֹקֵל הַכֶּפֶל - [שֶׁאִם כֵּן,
הִיָּה לָךְ לְדֹאֵג עַל שֶׁהֵם נִתְּלִים בְּךָ וּמִחְסוּרִים
פֶּרְנָסְתְּךָ. אֲךֹ בְּאַמֶּת אֵינּוּ כֵּן, אֵלָּא מִתְּחִלָּה
כְּלוּלִים הֵם בְּקִצְבַּתְךָ שֶׁקֻּצְבוּ לָךְ מִן הַשָּׁמַיִם],
וְלֹא יִשְׁקָלוּךְ בְּמֵאֲזֵנִי צָדֵק עַד יִתְּלוּ בְּךָ בְּנֵי
בֵּיתְךָ, וְאִזּוּ יִתְּנוּךְ בְּכַף מֵאֲזֵנִים כְּדִי שִׁיתְנוּ
לְעֶרְכְּךָ וְעֶרְךָ בְּנֵי בֵיתְךָ. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ שֶׁהֵם
תִּלְוִיין בּוֹ תִּתְּלָהּ, וְאַחֵר כֵּךְ וְהוּא - [עַם בְּנֵי
בֵּיתוֹ הַתִּלְוִיין בּוֹ] - תִּלְוִי בְּמִי שֶׁאָמַר וְהִיָּה
הָעוֹלָם. נִמְצָא שֶׁבְּכָלִל פֶּרְנָסָה שֶׁגִּזְרוּ עֲלֶיךָ
- הַכְּלִיעוּ פֶּרְנָסָתָם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר אֲשֶׁר נָתַן לָךְ
וּלְבִיתְךָ שֶׁהוּא בְּעֵצֶם מַה שֶׁנִּתְּבָּאֵר.

וְאָמַר אֶתָּה וְהָלוּי וְגו', רָצָה לְרַמּוֹז בִּזְהָ
שְׁלֹא תֹאכִיל [אַתָּה] הָלוּי פֶּת קִיבֵר וְאַתָּה
תֹּאכֵל סוּלָת. אֵלָּא אֶתָּה וְהָלוּי וְהַגֵּר עַל
שׁוֹלְחַן אֶחָד מִמִּין אֶחָד:

כִּי תִּתְּלָהּ לְעֹשֶׂר אֶת כָּל מַעֲשֶׂר
תְּבוּאָתְךָ בְּשָׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֶׂר
וְנִתְּנָה לְלוּי לַגֵּר לִיתְּוָם וְלִאֱלֻמָּנָה
וְאָכְלוּ בְּשַׁעְרֶיךָ וְשִׁבְעוּ (כו יב). כֹּל הַפְּרָשָׁה

הזו מפורשת בפרק ה' ממסכת מעשר שני (ממשנה ו' ואילך) כמו שהעתיק רש"י ז"ל עין עליו [שהמעשר הנזכר כאן שטעון ביעור יכלול כל סוגי התרומות ומעשרות, שכתב וז"ל: ואמרת לפני ה' אלהיך - התודה שנתת מעשרותיך:

בערתי הקדש מן הבית - זה מעשר שני ונטע רבעי, ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים, שצריך להעלותם עכשיו. וגם נתתיו ללוי - זה מעשר ראשון. וגם לרבות תרומה ובכורים. ולגר ליתום ולא למנה - זה מעשר עני. עכ"ל. וכדתנן התם (משנה ו'): ערב יום טוב הראשון של פסח של רביעית ושל שביעית היה ביעור. כיצד היה ביעור? נותנין תרומה ותרומת מעשר לבעלים, ומעשר ראשון לבעליו, ומעשר עני לבעליו, ומעשר שני והביכורים מתבערים בכל מקום. ר' שמעון אומר הביכורים ניתנין לכהנים כתרומה. עכ"ל. וביאר הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות וז"ל: וענין הביעור כאן - שמוליד כל מתנה שהוא חייב בה ממתנות הצומח למי שהיא לו, והנאכלין לבעלים כגון מעשר שני ונטע רבעי מאבד מה שנשאר מהם. עכ"ל.

ופלאי פלאים ראיתי להרב מהר"י אברבנאל ז"ל בסדר הנזכר, שגלה פנים בפרשה זו שלא כהלכות הקבועות ומפורשות, משניות ערוכות איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה, וכתב וזה לשונו: ועל דרך הפשט יראה לי שהודיו הזה הנזכר בפרשה הנה הוא ודאי וידוי מעשר עני, ואעידה לי שני עדים נאמנים, הא' מאמרו כי

תכלה לעשר וגו' מורה שבמעשר עני מדבר, לא בתרומה ובכורים ומעשר ראשון שהיו בו בכל שנה ושנה. והעד הב' אומרם ז"ל שלא היה מתודה כי אם בשנת מעשר (שני) [עני] שהיא השנה השלישית אחר השמטה וכו'. והאריך מאד בחיזוק דברים אלו. עכ"ל.

ולקוצר דעתי נראה שכל השער הזה עד כלותו טעון גניזה כי הוא שקר מוחלט. והמסתפק בזה - הוא קרוב לכפור בקבלת חז"ל. ועדיו שהביא - בלי ספק הם עדי שקר, ולא יעידו בן כלל ח"ו, שהעד הראשון כבר פירש"י ז"ל וזה לשונו: כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית. גם העד השני הוא תמוה, שמביא ראיה מדברי חז"ל לסתור דבריהם עצמם. גם שאר הפירושים שפירש באומרו "בערתי הקודש" שהוא מעשר עני, ולמה יקרא קודש, גם "לא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת", הכל דברים תפלים מבלי מלח עין שם, ודברי רבותינו הם האמת ותו לא:

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל וגו' (כוטו). כל השקפה שבמקרא לרעה [חוץ מ"השקיפה ממעון קדשך", שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת רוגז לרחמים] וכמו שכתב רש"י ז"ל (בראשית יח טו). ונראה שאפילו על הרעה - אם ישגיח ה' יתברך - הוא טוב, וכענין אומרו (הושע ד יד) לא אפקוד על בנותיכם.

ועוד יש לפרש שבהיות הטובה לישראל - יהיה רע על האמות, כמאמר הכתוב (ישעיה ס ב) "כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים, ועליך יורח ה' וכבודו עליך יראה".

ולזה אמר השקיפה וגוי וברך את עמך את
ישראל וגוי⁷²⁵.

היום הזה ה' אלהיך מצוץ לעשות
את החקים האלה ואת המשפטים
ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל
נפשך (כו וז). צריך להבין מה המבין בפסוק
זה. ויפה פירש מהר"מ אלשיך ולה"ה לומר

725. הנה זה לשון ספר החנוך (מצוה שסה בענין
משפט הסוטה ד"ה שורש מצוה): שורש מצוה זו
נגלה לכל רואי השמש שהוא שבח גדול באומה
להיות לנו תהבולה להוציא מתוך לבבנו החשד
בנשותינו ולדעת באמת אם זינתה האשה תחת
בעלה או לא זינתה, מה שאי אפשר לכל גוי
וממלכה להיות ביניהם כן, ועליהן נאמר (משלי
ל כ) אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און,
כי מי יגלה על בנותיהם כי תזנינה ועל בנותיהם
כי תנאפנה. ועמנו נתקדש בכל דבר שבקדושה,
ונתן לנו האל מופת לדעת ענין זה הנעלם משאר
העמים, ומתוך כך תתרבה בין איש לאשתו אהבה
ושלום שלם וזרענו יהיה קדוש. ומה אאריך עוד
בפרטי ענינים אלה, והכל נגלה בלב כל מבין. ולכן
בהיות טעם הענין גם באומתנו וכבוד גדול להם,
פסק משעה שנתקלקלו בעבירות, כמו שאמרו
זכרונם לברכה (סוטה מז). משרבו הנואפים
פסקו מי סוטה, שנאמר (הושע ד יד) לא אפקוד
על בנותיכם כי תזנינה וגו', ופירוש הכתוב: לומר
שלא יעשה להם הנס הגדול הזה להיות המים
בודקין את האשה אם זינתה. עכ"ל. וזו גם כונת
רבנו ולה"ה, שגם כשהשקיף ה' להביא הרעה
על הסוטה, היתה בזה טובה ונס' לכללות העם
כדברי ספר החנוך הנ"ל, וכשהטאו - 'הענישים'
הש"ת בזה שלא השקיף לרעה ולא פקד עוד על
עון הכנות.

ובעצם הענין, נראה שהוקשה לרבינו שאם
משמעות לשון 'השקפה' היא תמיד לרעה, אם
כן מדוע השתמש הכתוב באותו הלשון לענין

שלא תקוו שאם תשכח איזו מצוה לדורות
שיוכירוה מן השמים, ולכן ושמרת ועשית
וגו'. דברי פי חכם חן:

ועוד יש לפרש במאמרם ז"ל (עירובין כב).
היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. לזה
אמר תדעו שהיום הזה אין כאן אלא ציווי,
ולא תקוו שכר, ולזה לא תהרהרו אחר ה'
יתברך אם לא תראו טוב מיד. אך ושמרת

הטובה? וכי חסרים לשונות שענינם הבטח
למחר? והנה רש"י פירש על דרך הדרש דהיא
גופא קמ"ל כחם של מתנות עניים שמחפך גזר
דין לרחמים. אולם רבינו ולה"ה מפרש בכ'
דרכים כדי ליישב פשוטו של מקרא: א' שבאמת
אף שבכל מקום שנוכרה השקפה במקרא בפועל
- היה זה בענין של רעה, אך משמעות 'השקפה'
אינה דוקא לרעה ולו מפני שגם מהרעה נובעת
טובה, והראיה מהושע "לא אפקוד על בנותיכם"
וגו', ואף ש'פקידה' כזו של בנות כי תזנינה -
משמעותה באמת לרעה כמ"ש וביום פקדי וגו',
מכל מקום 'מנע' ה' פקידה זו כאשר לא היו ראויים
למחבה שבה, וכמ"ש ע"פ ס' החנוך. לפירוש זה
איפוא, משמעות 'השקפה' אינה דוקא לרעה,
ומיושב פשט הפסוק שנקט לשון זו בענין הטובה.
ב' משמעות 'השקפה' היא רק לרעה, וגם כאן
הכונה שישקיף על אומות העולם לרעה על ידי
שיברך את עם ישראל, כדרך שאמר הנביא "כי
הנה החושך יכסה ארץ וגו' ועליך יורה ה' וכבודו
וגו', וכמ"ש חז"ל (מעילה ו.) קסרי וירושלים, אם
יאמר לך אדם: חרבו שתיהן - אל תאמן, ישבו
שתיהן - אל תאמן. חרבה קסרי וישבה ירושלים,
חרבה ירושלים וישבה קסרי - תאמן שנאמר
(יחזקאל כו) אמלאה החרבה: אם מלאה זו -
חרבה זו. אם מלאה זו - חרבה זו. רב נחמן בר
יצחק אמר מהכא: (בראשית כה) ולאם מלאם
יאמץ. ע"כ. ולכן מבקשים 'השקיפה ממעון' וגו'
- על קסרי, "וברך את עמך" וגו', שיתקיים הצד
של "ישבה ירושלים".

ועשית אותם בכל לבבך, שעל כן אני מזהיר אתכם בכל לבבך, שלא תהרהרו כלל, אחר שהקדמתי להודיעך מה שהוא בטבע התורה:

ועוד יש לפרש שבא לומר כי המצות שבאו במשנה-תורה - אף שלא צוה בהם בהר סיני - לא תזלזל בהם, רק ושמרת ועשית אותם בכל לבבך, וזהו שאמר היום הזה אנכי מצוך מה שלא צוה קודם לכן, ואף הם "ושמרת ועשית" וגו':

וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם. ארור האיש וגו' (כו, יד-כו). יש להקשות: א' מה נשתנו המצות האלה מכל המצות עד שהזהיר עליהם בפרט מכל המצות. וכבר האריך בזה מהר"י אברבנאל ז"ל בדרכים שונים. ובפירוש הראשון משפן עצמו לכוונם נגד השבטים, אשר על כן באו בדבריו דוחקים שאינם נמלטים מהם כל בעלי מלאכת חפז. גם יש לדקדק ואמרו "קול רם" יתרה. גם אמרו "רם" ולא גדול. כמו שנאמר (לעיל ה יח) "קול גדול ולא יסף".

ונראה שבדרך סגולה היה הקול הולך וחזק, כי לפי הטבע - האחרונים שבישראל לא ישמעו כלל, ואם תמצוי לומר ישמעו - קול הברה [ישמעו], ובפרט שהיו הלויים משמיעין למטה בעמק וישראל למעלה בראשי ההרים,

ומן השמים השמיע קולם למרחוק, וזהו וענו הלויים ואמרו אל כל איש, שכל אחד ואחד היה שומע, והם ענו ואמרו לפי חכם. והקול רם פירושו לשון פגע⁷²⁶, שהתרומם הקול מעצמו ועלה למעלה. ואמר גם כן "רם" יען שהלויים היו בעמק וצריך להגביה הקול למעלה ולהמשיכו למרחוק, ולזה אמר 'רם':

והנה פרט מהמצות, המצות שאפשר לעבור עליהם בסתר וקרובים מאד לעשותם. ולהיות שהיה ה' יתברך רוצה להכניס ישראל בברית ולהיותם ערבים זה לזה, מרחמיו על ישראל פרט אלו העבירות הנעשים בסתר: או [מחמת] שהם [נעשות] ביחיד או שנעשים עם אותם שיש להם קירוב דעת עמו ומצויים עמו, ואינו נתפס על יחוד שלהם כגנב. הראשון התחיל בעבודה זרה שהיא יסוד כל העבירות, שהמודה בעבודה זרה כפופ בכל התורה קלה (ספרי דברים נד) וקרוב מאד לאדם לעבור עליה בסתר בירכתי ביתו. אחריו אמר ארור מקלה אביו, שמתוך רחמי האב והאם לא יפרסמו רעתו. וקמכה לעבודה זרה שכן אמרו ז"ל (קדושין ל) שהוקש כבוד אב ואם לכבוד המקום. אחר כך אמר מסיג גבול רעהו שגם הוא בסתר, ונכלל בזה כל גנב. אחר כך משנה עור בדרך שהוא אמרו במקום אחר (ויקרא יט יד) "לפני עור לא תתן מכשול" שגם הוא דבר המסור ללב, שעל כן אמר אחריו ויראת מאלהיך כמו שכתב רש"י ז"ל שם:

ורם" שפירושו מתרומם.

726. וחקרו בפיוט ידי רשים' לראש השנה מאת רבי יהודה הלוי ז"ל: "עם נבדל/ הולך ודל/ ושיחו הולך

אחר כך אמר משה משפט גר יתום ואלמנה, שגם הוא מהדברים שבחדרי לבו, כי השומע ישמע [ויאמר:] "כך פסק הדין ומה לי לזעוק", ובפרט שהדין תלוי ביד הגדולים המורים לעם דרך ה', ומי יוכל להוכיחם והם המוכיחים לעם, כי על כן אמרתי כי הגדולים - [הרי הם] כהולכים בספינה שאין לה מנהיג, ודלת-העם - כהולכים בספינה שיש לה מנהיג. באופן שהדין [והמשפט] הוא מהדברים הנסתרים, ובפרט משפט יתום ואלמנה שהם חלשים וקולם לא ישמע החוצה, והדין ישתנה במעט הפך:

אחר כך התחיל בעריות הנעשים בסתר, והתחיל באשת אביו כי היא נמצאת עמו, ואם יתבענה תשמע לו להסיר שנאת-אותה שנכנסה במקום אמו, ומתוך שהוא מצוי בבית אביו ביום ובלילה, קרוב הדבר לשכב אותה ולא יבין אדם. וכן שכיבת הבהמה גם כן לא ידע אדם, מהיות בהמתו בחצרו ופה אין לה לדבר. וכן אחותו מצויה לו וגדל עמה וכפופה אליו מאהבתה אותו. וכן חותנתו - היא חמותו - מצויה אצל בתה ביום ובלילה לסייע לבתה בצרכי הבית, וקרוב מאד לשכב עמה באין יודע ובאין מבין, וכבר אמרו ז"ל (פסחים ק"ג) "הוי זהיר באשתך מחתנה הראשון". ואחריו מכה רעהו בסתר מבואר שעל הסתר דבר. ואחר כך לוקח שוחד, הוא הדין המקבל שוחד לחיב הזכאי, והוא נעשה בסתר כמו שכתבנו במטה משפט:

באופן שלחיות כל העברות האלו חמורות עד מאד ונעשים בסתר - קלל עליהם בפרט, לשתי סבות: אם מחמת שהערכות

לא היתה כי אם בנגלות כמו שנאמר (כ"ח) "הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו" וגו', לזה הוצרך לעשות להם חזק לשלא יפגעו בהם, ואם מחמת שהעולם נדון אחר רובו, ומרחמיו יתברך על ישראל עשה חזק לאלו העברות הנעשים בסתר כדי שכל ישראל יהיו נקיים, ולא יחול שום רע על ישראל כלל:

ואחר שפלל כל העברות שאמרנו, פלל התורה פלה באומרו אָדוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן (פס' כו). ויש לדקדק ואמרו "לעשות אותם" יתרה וגם קשה-העכול, שהקיום הוא העשיה ומהו "יקים לעשות". ונראה שפלל בזה מצות לא תעשה ומצות עשה, ויקים היינו מצות לא תעשה, ולעשות היינו מצות עשה, שעל פלם אמר ארור. והתכת הכתוב יקים לעשות, נוכל לומר שקיצר הכתוב, וכאלו אמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת [להזהר במצות לא תעשה], ואשר לא יזהר לעשות אותם [הם מצות עשה].

ועוד יש לפרש שלחיות שמעשה המצות אינו ראוי כי אם לנמנע מהרע וכמאמר הכתוב (תהלים לד טו) סור מרע ועשה טוב, שעקר שלמות האדם הוא על ידי מעשה המצות עשה, ומצות לא תעשה הם הכנה לאדם כדי שיחול עליו הטוב בעשותו מצות עשה, ולזה אמר (משלי טו כח) "זבח רשעים תועבה". ובה יבא בעצם: יקים - [מצות לא תעשה], לעשות - [מצות עשה], שיקיים

מצות 'לא תעשה' שהם הכנה לעשות מצות עשה:

ודרך דרש ירמוז אשר לא יקים הוא מלשון תקומה, דהיינו לרומם ולהדר התורה, דהיינו לומדיה, כמאמר רבותינו ז"ל (פנהדרין צמ): על פסוק (במדבר טו לא) כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הפרת תפירת הנפש ההוא עונה בזה, [שדרשו:] "כי דבר ה' בזה" - זה [אפיקורוס. ואמרו (שם) אפיקורוס: רבי ורבי חנינא אמרי תרוייהו: זה] המבזה תלמיד חכם. וקאמר "הכרת תכרת". ולהיות שהדור בעלי תורה הוא עצמו כבוד התורה, ומכבוד התורה נמשך שיקימו מאמריה, שבזה יפורש סוף הפסוק לדרך רבותינו ז"ל באומרים "כי דבר ה' בזה" זה המבזה תלמיד חכם, יבא אחריו "ואת מצותו הפר", כי אלו כבוד לומדי התורה - היו מאמרי התורה בעינינו יקרים, והן עתה שפחה תלמיד חכם - מסתמא "ואת מצותו הפר". לזה אמר ארור אשר לא יקים לרומם דגל התורה, שבזה יגרום לו לעשות אותם. באופן שהעולה [מהאמור הוא:] שהמבזה תלמיד חכם הוא בכלל ארור, רחמנא ליצלי:

ועוד יש לפרש אשר לא יקים, רמז למאמרם ז"ל (אבות ג ח) כל השוכח דבר אחד ממשנתו הרי זה מתחייב בנפשו, ומסיק דאיירי ביושב ומסירם מלבו. והו' שאמר ארור אשר לא יקים מלשון העמדה, פירוש אשר לא יעמיד דברי תורה בלבו, שעל ידי שיחזור על משנתו - יעמידם בלבו כדי לעשות אותם, שעל ידי שלא ישכחם - יעשה אותם. ובזה מדוקדק יקים לעשות,

וכמו שאמר הכתוב (יהושע א ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה [שתחזור תדיר על תלמודך] למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו וגו'.

ועוד יש לפרש בדרך זה עצמו, שהעמדת דברי תורה הוא הלמוד בהם, וכאשר לא ילמודם - יהיו דברי תורה כשוכבים, ולזה אמר ארור אשר לא יקים, פירוש: לא ילמוד דברי תורה כדי לעשות אותם, שעקר הלמוד על מנת לעשות, ולא לקנטר או להתחכם בהבלי העולם, רק יקיים דהיינו ילמוד לעשות:

ועוד יש לפרש אשר לא יקים, היינו [אשר] לא יוכיח בני אדם לעשות דברי תורה, ובכלל זה מי שרואה אחד טועה בדין ושותק מיראה או מאהבה, שגלוי אמתת דברי תורה היא שמירתם:

והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמך לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ. ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך כי תשמע בקול ה' אלהיך. ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה. ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך (כח א-ג). לפי הנראה משמחיות הכתובים, כי על הברכות האלו והקללות שאחריהם אמר הכתוב "אלה יעמדו לברך את העם על הר גרוזים. ואלה יעמדו על הקללה על הר עיבל" וגו', והם השתי פרשיות

"וענו הלויים ואמרו "ארור", ומנין לנו להוסיף "ברוך":

אבל מה נעשה ודברי רבותינו ז"ל עומדים מנגד בלי שום חולק, רק קבלה איש מפי איש, כמו שאמרו במסכת סוטה (לב) "הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש, הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה", ואין לנו אלא להשתדל בקיום דבריהם. ובזה נאמר שכל ענין הברכות לפי מהרע - הוא כמאמר רבותינו ז"ל (יומא פו) בְּבֹא דְבַר עֲבָרָה לִידּוֹ ופִּירֵשׁ הִימְנָה. ועל כל זה וכיוצא בו בְּקִשְׁנוּ מֶה שֶׁבָּקֵשׁ דּוֹד הַמֶּלֶךְ ע"ה (תהלים קיט יח) "גל עיני ואביטנה נפלאות מתורתך" כן יהי רצון:

ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך (כח ב). צריך להבין מה הלשון והשיגך. ומהראנ"ח ז"ל פירש בזה פירוש נכון, [והוא:] יֵעַן שֶׁכָּל הַהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ ה' מתרחק במבטו מההצלחות המדומות [של קניני העולם הזה, כי ממעט הוא בהשתדלות השגתן, בהיות כל מגמתו לקנות תורה ומצות ומעשים טובים, לזה מבטיו הכתוב שאף על פי כן, גם הברכות האלה של העולם הזה יוהשיגך]. ועוד נראה שבאמרו והשיגך יעד טוב נסתר, והוא: שלפעמים יברח האדם מן הטוב וירדוף אחר הרע מצד עיונו, שרואה טוב במה שהוא רע, ורע במה שהוא טוב, ולזה אמר ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך, שאף שלפעמים תברח מאיזה דבר שייהיה סופו טוב, הַמִּשָּׁל: למכור איזה סחורה שסופה שתזויל אצלך, ואתה מְעִין שעתידה להתיקר, מן השמים יכריחוך עד שתמכור

האלו: והיה אם שמוע וגו', והיה אם לא תשמע (כח טו), שיש בהם דבר והפכו. מה שאין כן הארורים שלא נזכר בתורה הפכן, שאם היה הפכם - היתה צריכה התורה לכתוב הלשון שיאמרו. ועוד שאינו מדוקדק כלל, כי איך יאמר "ברוך האיש אשר לא" וגו', והברכה אינה אלא על עֲשִׂית הטוב, לא על הנמנע מהרע. ואיך יאמר עוד "ברוך אשר לא ישכב עם בחמה", והוא מאמר תפל מאד. ולכן היה נראה כי ה'ארורים' - לא אמרו [הלויים את] הפכם, רק אמרו אותם סתם, ולא הפכו פניהם לשום צד. ואחר שגמרו אותם, הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו "והיה אם שמוע" וגו' [ואח"כ הפכו פניהם כלפי הר עיבל ואמרו "והיה אם לא תשמע" וגו']. ושוב מצאתי שכך כתב ר"א אבן עזרא זלה"ה. ועם שלא נתן הכרח לדבריו, יִרְאֶה שהוא מההכרחים שכתבנו:

וגם רד"ק ביהושע כתב זה בשם 'יש אומרים', אלא שדבריו בְּתַחֲלָה הם סותרים זה את זה, וגם מלשון הכתוב ביהושע (ה לד) נראה כן, דכתיב "ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה". ע"כ. משמע שמה שקרא היה כתוב בתורה, ולדברי רבותינו ז"ל אין זה הכתוב בתורה "ברוך אשר לא יעשה פסל" וגו', והוא דבר תימה שיחדשו פסוקים אשר לא נזכרו בתורה כלל. ולפי דבריהם ז"ל צריכה התורה לכתוב הלשון שיאמרו בברוך, ומה ידעו הלויים לומר? זה אומר בלשון זה, וזה אומר בלשון זה? ועוד, התורה לא צותה אלא

וכיוצא. באופן שהטובות שתברח מהם לפי מחשבתך - ישיגוך:

אכן יש לדקדק אומרו (שם) **כי תשמע בקול ה' אלהיך**, שהוא מאמר יתר מאד. שכבר אמר (בפסוק הקודם) והיה אם שמוע תשמע. והנה בקללות לא אמר כן, רק סיים (כח טו) "והשיגוך" ולא הוסיף "כי לא תשמע" וכו'. ונראה במה שיש לדרוש הכפל "אם שמוע תשמע", ובקללות לא אמר כן. וכבר דרשו רבותינו ז"ל (ברכות מ.) **[אם שמוע בישן תשמע בחדש]**. אך נראה כי הטובות שייעד לישראל אם ישמרו התורה צריכים לג' תנאים: הא' לשמור כל מצות לא תעשה להרחיק כל מה שהרחיק האל. [בין ואחר כך לשמור כל מצות עשה, והא בלא הא לא סגי. ג' ללמוד תורה שהיא עקר ויסוד קיום המצות, וכמאמר הכתוב (ירמיה ט יא) **"על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עונכם את תורתך"**, ואמרו בגמרא (ב"מ פה) **"אמר רב יהודה אמר רב: על שלא ברכו בתורה תחלה"**. עכ"ל. וקשה טובא, כי רחוק הוא מאד שיחיה כל כך עונש על דבר זה לבד. וגם מן התימה, שהם - כיון שהיו לומדים, למה לא ברכו ברכה קטנה מכלל פסוקי התורה, ומה מירחא להם בזה?

אך הפנה, שרב בא לשלול שלא נפרש "על עונכם את תורתך" - שלא שמרו מצות התורה וזהו עזיבת התורה, לזה אמר "שלא ברכו ברכת התורה תחלה", והפנה שלא היו לומדים תורה. ואין הפנה שלא למדו כלל, דאם כן לא שמרו מצות התורה, ונפלו בפנה הראשונה באומרו "על עונכם את תורתך", אלא הענין הוא שלמוד התורה נצטוונו בו יומם ולילה, ואף אם למד כל התורה וידע מצותיה - שלא יחוש להכשל בעברה או בכטול מצוה - אף על פי כן הלמוד מצד עצמו מצוה, שזוהי מצות תלמוד תורה שהזהירה התורה עליו, שאם לא היה הלמוד מצד עצמו מצוה כי אם לידע מה לעשות, לא הוצרכה התורה להזהיר על למוד התורה, דפשיטא שצריך ללמוד, דאם לא ילמוד לא ידע מה לעשות, אלא מוכרח שהלמוד עצמו חובה. ולזה יתחייב האדם ללמוד אפילו 'נגעים ואחלות', דברים דלא שכיחי. וחכמי הש"ס המקודשים ע"ה התעסקו בכמה דינים דלא שכיחי כלל, שכל זה יורה שתלמוד תורה הוא עצמו מצוה:

והנה בני נח לא נצטוו ללמוד - אפילו בדיניהם - [אלא] עד שידעו ותו לא⁷²⁷, לא כן אנחנו עם בני ישראל. והוא שאנחנו אומרים בברכת התורה **אשר קדישנו**

727. כלומר, שאין עליהם מצוה בעצם העסק בלימוד מצוותיהם, אבל חייבים הם ללומדם כדי לדעת מה לעשות וממה להשמר, ותו לא, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"י מהלכות מלכים הלכה א) וז"ל: בן נח ששגג באחת ממצותיו פטור מכלום, חוץ מרוצח בשגגה שאם הרגו גואל הדם אינו נהרג עליו, ואין לו עיר מקלט, אבל בתי דיניהן אין ממיתין אותו, במה דברים אמורים בשגג באחת ממצות

ועבר בלא כוונה, כגון שבעל אשת חבירו ודימה שהיא אשתו או פנויה, אבל אם ידע שהוא אשת חבירו ולא ידע שהיא אסורה עליו, אלא עלה על לבו שדבר זה מותר לו, וכן אם הרג והוא לא ידע שאסור להרוג, הרי זה קרוב למזיד ונהרג, ולא תחשב זו להם שגגה מפני שהיה לו ללמוד ולא למד. והוא ע"פ גמרא (מכות ט).

במצותיו וצונו על דברי תורה, שרוצה לומר שהדבור בדברי תורה הוא עצמו מצוה, ולכן מקיב לברך עליו בדרך שאנו מברכים על שאר מצות, שאם לא היה [למוד התורה] מצוה אלא הכנה לקיום המצות לידע מה לעשות, לא תאות ברכה כלל על הלמוד אחר שאינו כי אם הודעה מה לעשות. וזה היתה סברת הדור ההוא, שהיה אצלם למוד התורה - תְּהַנֶּה לבד, לזה גזרו אומר שאין לברך בתורה תחלה:

וזה כוון רב באומרו **על שלא ברכו בתורה תחלה**, רוצה לומר: ומשם תדע רוע פונתם שלא למדו תורה על פונת הלמוד, כי אם בדרך עראי בעת הצריך להם, או שהיה מספיק להם בכח מבני אדם שיודיעו הדרך אשר ילכו בה. וזהו **על עזבם את תורתו**. והוכרח רב לפירוש זה ולא כפירוש ששללנו - דהיינו שלא שמרו מצות התורה - משום דכתיב לעיל מיניה "מי חכם ויבן וגו' על מה אבדה הארץ" וגו', ממה שנעלם מעיני השואל על מה אבדה הארץ, אמור מעתה שהוא עון נסתר, ואינו גלוי ומפרסם, ואחר כך אמר "על עזבם את תורתו", ואיך נסתמו מעיני השואל שלא ידע [את] זה? לזה פירשו "שלא ברכו בתורה תחלה" ועל תְּהַנֶּה שאמרנו. באופן שלא יזכו ישראל לטוב המיועד אם לא במותב תלמוד, לשמור, ולעשות. ועליהם רמז באומרו (ויקרא כו ג) **אם בחקתי תלכו** - תלמוד תורה. **ואת מצותי תשמרו** - מצות לא תעשה, שעליהם נופלת השמירה. **ועשיתם אותם** - מצות עשה.

והוא שרמזו גם כן כאן באומרו והיה אם

שמוע תשמעו, שתי שמיעות כנגד מצות עשה ומצות לא תעשה. וכן מדוקדק מאומרו אחריו **לשמור ולעשות**: "לשמור" - מצות לא תעשה, "ולעשות" - מצות עשה. ואמר **ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך**, בתנאי ועל מנת לשמור התנאי הג', והוא: **כי תשמע בקול ה' אלהיך**, הוא תלמוד תורה שהוא קול ה' כמו שאמרו ז"ל (ספרי ואתחנן ו, ורש"י לעיל כו טז) "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים", שבכל יום יחשוב האדם כאילו ה' יתברך מדבר עמו, וכמו שאמר הכתוב (לעיל כו טז) "**היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות**", רוצה לומר: שבכל יום ה' אלהיך מצוך. ולזה אמר **שישיגוך** הברכות כאשר תוסיף על שתי השמיעות שמיעה שלישית שהיא 'תלמוד תורה'.

ולזה בקללות לא אמר כי אם שמיעה אחת, באומרו **אם לא תשמע**, יען כי הברכות לא יזכו להם כי אם בקיום הג' שמיעות. אכן בקללה, אפילו לא תחסר להם אלא שמיעה אחת: או מצות עשה, או מצות לא תעשה, או תלמוד תורה, בחסרון אחד תִּהְיֶה יספיק לחול עליהם כל הרעות שזכר, וזה מבואר:

ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה (כג). פירש מהר"י ז"ל: **בעיר** היינו בסחורות ומשא ומתן. **ובשדה** היינו פירות האדמה ופרי הבחמה, והוא נכון. **ועוד יש לפרש שְׁתַּחֲלֵת** האדם בעת קטנותו - הנה הוא בעיר, ולכשיגדל - יוצא השדה, אמר שברוך יהיה בקטנותו בהיותו **בעיר**, וברוך יהיה בצאתו השדה:

ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך וגו' (כח ד). יש לדקדק שלא סמך פרי הבטן לפרי הבהמה, שכלם בעלי חיים. ובפרשת עקב כתבנו מדרש רבותינו ז"ל, 'עין שם, שמה שפירשנו שם יצדק גם כאן, והרכה פירושים פירשו שם (במדרש) יצדקו כאן:

ועוד יש לפרש שרמזו הסדר הנאות בהנהגת האדם: תחלה יתעסק להוליד בנים להיותם בעזרו, 'כחצים ביד גבור כן בני הנעורים', ואחר כך יתעסק בחרישה וזריעה. ועם-היות שקנין השדה הוא צריך לקדום, כמו שנאמר (משלי כד כו) "הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך", מכל מקום רוב העסק בשדות לא יהיו לו כי אם אחר שיהיו לו בנים שיעמדו לימינו. ואחרי שיהיה לו שדה, אז יתעסק בקניית הבהמות לעבוד השדות, ואחרי כן יתעסק בקניית עדרי צאן אחר שתהיה לו שדה מקום מרעה.

ואמנם אמר ופרי בהמתך שגר אלפיו ועשתרות צאנך, בהמתך ירמוז לטמאות, ושגר אלפיו ועשתרות צאנך ירמוז לטהורות: בקר וצאן.

ואכן יש להבין שנוי הנזכר, שבברכות הקדים ברוך פרי בטנך לברוך טנאך, ובקללות (לקמן כח יז-יח) הפך, הלא דבר הוא. ונראה שמרחמיו יתברך, בקללות לא הרבה

לחרות אפן, אך מתחלה קלל הטנא, וכאשר לא שבו - אז קלל פרי בטנם, וכאומרם (פסיקתא רבתי יז ו) ⁷²⁸ אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה ⁷²⁹:

יצו ה' אתך את הברכה באסמך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך (כח ח). בג' דברים יתעסקו בני אדם להרויח: או לאצור פירות מזמן הזול לזמן היוקר, או לישא וליתן בחנות וכיוצא עיסקא לזולת, או בקרקעות: משכונות וחרישה וזריעה ושכירות בתים. ובשלישתן ברכו: באסמך - א'. משלח ידך - ב'. בארץ - ג'.

יקימך ה' לו לעם קדוש באשר נשבע לך כי תשמר את מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו. וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (כח ט-י). צריך להבין יעוד זה מהו. ונראה שהוא עדה על כל האמור, שזהו יעוד רוחני לעולם הבא, וכמאמר רבותינו ז"ל (ספח מה: סנהדרין צו): "אמר ר' ירמיה משום רשב"י: ראיתי בני עליה והם מועטים". ולזה אמר יקימך ה' לו - שזו התקוממות גדולה - לעם קדוש. ולזה אמר כי תזכו לזה כי תשמור את מצות ה' אלהיך והלכת בדרכיו, רוצה לומר שתהלך בל"ב נתיבות חכמה ובדרכי הקבלה, ותשמור מצותיו בכונה שלמה כחמון המקבלים השרידים אשר ה' קורא, ואז תזכו להיות

(בסוף פסוק יג) במהדורה הראשונה, וכעת תשובתו הרמתי' כי שם ביתו.

728. ובמדרש (ויק"ר יז ד) איתא: "אין בעל הרחמים 'נוגע' בנפשות תחלה".

729. קמץ זה ככל הנראה נעתק ממקומו ונדפס למטה

מ'דרא דקמי קודשא בריך הוא⁷³⁰ ושכינתיה, שעליהם נאמר (יחזקאל מח לה) "סביב שמונה עשר אלף". ושם [בעולם הבא] וראו כל עמי הארץ [העליונה] - הם מלאכי השרת - כי שם ה' נקרא עליך כמאמר רבותינו ז"ל (ב"ב עה:) שעתידין צדיקים שיקראו בשמו של הקב"ה - ויראו ממך:

ועוד יש לפרש יקימך ה' לו לעם קדוש כמאמר רבותינו ז"ל (ברכות כ.) קמאי דהוו קא מסרי נפשיהו אקדושת ה' - אתרחיש להו ניסא. לזה אמר יקימך ה' לו לעם קדוש - שיקדש שמו יתברך עליך - כי תשמור את מצות וגוי, ובוזה וראו כל עמי הארץ, כי לא נכר שמו יתברך על ישראל אם לא בעשות להם נסים חוץ מן הטבע שאז נפטר אלהותו יתברך עליהם, ובוזה - ויראו ממך:

והותרך ה' לטובה בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לתת לך (כח יא). צריך להבין פשוטו. ונראה שמהיות כי עם שהאדם יחפוץ באורך ימים, לא יחפוץ באורך יותר מדאי, כי יהיה למשא על בניו ועל בני ביתו, וטוב לו שימות בכבוד פן יראה

ברעת ימי הזקנה, אמר שמהשגחתו יתברך עליך - והותרך, שהימים שיהיו מותר על ימך - יהיו גם הם בטוב. וזהו והותרך, ישאריך בעולם, ולא לרעה כי אם לטובה. בפרי בטןך וגוי, יען כי האדם שיוזקין - לא יבצר מראות רע לפי רוב הימים, כי הימים יחדשו המקרים טובים ורעים, אמר שיוותרך ה', שיתן לך ה' ימים יתרים, ועם כל זה יהיה לך הטוב בפרי בטןך, שלא ימות שום אחד מבניך בחייד. וגם בהמתך וכל קנייך לא תראה בהם שום רע כי אם טוב:

יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך פעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלנה. ונתנך ה' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות ה' אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמר ולעשות (דברים כח יב-יג). ממה שאמר "והלוית" פשיטא שלא ילוה, אך בא לומר שלא יצטרכו זה לזה. וזהו ואתה לא תלנה אפילו מבני עמך. ולהיות שאמר והלוית גוים רבים ויהיה להם לפעמים זה למקוש, שלא ירצו לפרוע ויהיה להם צער, וכאומרם (פסחים קיג.) כל

קשיא, הא דמסתכלי באספקלריא המאירה, הא דלא מסתכלי באספקלריא המאירה. ודמסתכלי באספקלריא המאירה מי זוטרי כולי האי? והא אמר אביי: לא פחות עלמא מתלתין ושיטא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל יום, שנאמר (ישעיהו ל) אשרי כל חובי לו, לו בנימטריא תלתין ושיתא הוו. לא קשיא, הא דעילי כבר (ברשות), הא - דעילי בלא בר (שלא ברשות).

730. פירוש: שורה (של צדיקים) היושבים קרובים אצל הקב"ה בנן עדן. מהגמרא סנהדרין (צז:) וסוכה (מה:) הנ"ל ז"ל: ואמר חזקיה אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחאי: ראיתי בני עליה והן מועטין, אם אלף הן - אני ובני מהן, אם מאה הם - אני ובני מהן, אם שנים הן - אני ובני הן. ומי זוטרי כולי האי? והא אמר רבא: תמני סרי אלפי דרא הוה דקמיה קודשא בריך הוא, שנאמר (יחזקאל מח לה) סביב שמונה עשר אלף לא

אשראי - ספק אתי [ספק לא אתי] וכו', אמר ונתנך ה' לראש, ולא ראש לשועלים רק ראש לראשים, וזהו לראש ולא לזנב. ועל ידי היותך לראש, יקל עליך גבית הלואותיך, באופן שישגיח בך בכל ענייך בפרטות:

ואמר והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות ה' אלהיך וגו' (כח יג). אפשר שלא-לבד שיהיה לראש אצל אמות העולם, רק גם אצל העליונים, הם צבאות-מרומים, ולזה אמר והיית רק למעלה. ולזה אמרו (ויקרא רבה כד ט) "והיית רק למעלה [- יכול כמוני תלמוד לומר 'רק',] [גדלתי למעלה מגדלתכם]". עכ"ל. כפי דרכנו אתי שפיר, שלחיות שהכתוב הזה הוא [חוזר אל המלאכים עליונים] למעלה, לזה אמר 'רק', לומר שהוא יתברך למעלה מן הכל. ולזה אמר ולא תהיה למטה, שלא יהיה המיעוט הזה למטה [בתחתונים], רק למעלה:

ועוד יש לפרש והיית רק למעלה, שאחר שייעד לו בכל ההצלחות המדומות, אמר: אך השמר לך פן תנקש אחריהם למבוע בהם לאבד זמנך בהם, אך והיית רק למעלה, כל פונות⁷³¹ שלך [שאתה פונה] - לא יהיו רק למעלה ולא יהיו למטה, [שתתן דעתך] להתעסק במה שיועיל לך למעלה ולא במה שיועיל למטה:

ובזה ניחא מה שיש לדקדק במה שחזר

לומר כי תשמע אל מצות ה' וגו', הורה בזה איך יסדר דבריו המוכיח, להתחיל בפרכות [וזהו והיית אך למעלה, שהם דברי פיוס] ולסיים בקשיות [וזהו ולא תהיה למטה, שהיא אזוהרה שלא יתן דעתו לקניני מטה כנזכר], כי [תשמע אל מצות ה' וגו', פירוש: כי] על ידי זה ישארו הקשות בלב השומע מהיותם אחרונות [וממילא "תשמע אל מצות ה'"] ותקיים אותן. וגם להאריך בקשיות יותר מהקבוצה, כי יותר ישוב האדם משמע רעות יותר משמיעתו הטובות.

ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוחם לבך רגלך ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש (כח סה). 'אמר במאמרם ז"ל (פסחים קיג) **הַרְתָּהֲנִין חַיִּיהֶם אִינֶם חַיִּים**, לזה אמר שבגוים וגו' ולא יהיה מנוח כי יטלטלוך מעיר לעיר, ולא יהיה לך רחבת-לב לב לקבל היסורין, אך יהיה לך לב רגז, שתהיה קפדן ורתחן על אשר יקרה לך, ובזה יהיה לך כליון עינים ודאבון נפש. ולזה אמר ונתן ה' וגו', שעם היות שממכר הצרות הרבות להוליד טבע הסבלנות, [אף על פי כן ונתן ה' וגו' לב רגז].

והוא אצלי אומרו (תהלים כה יז) **צרות - לבבי הרחיבו, ממצוקותי הוציאני**. 'אמר שרכו הצרות עד שהרחיבו דעתי לסבול,

שבדינו (יומא טו: מה. סוטה טו: זכחים סב:) ובחלק מהמדרשים.

731. פירוש: כל פניות שאתה פונה. עיין ספרי (דברים קלד, רמב"ם (הלכות ביכורים פ"ג ה"ד) ועוד. ויש גורסים "כל פונות", וכן איתא בדפוס הש"ס

ולזה ממצוקותי הוציאני. לזה אמר שאחר כל הצרות יתן ה' להם לב רגז, לב קפדן שלא יוכל לסבול. והוא אצלי אומרו (ישעיה לה ד) **אָמְרו לַנִּמְהָרִי לֵב חֲזָקוֹ אֵל תִּירָאוּ**, יאמר לאותם שהם נמהרים ומקוים הגאולה: "חֲזָקוֹ", שלא ימעדו רגליהם ח"ו להתיאש מן הגאולה, ואל תיראו מן אורך הגלות הזה:

והוא אומרו - דוד המלך ע"ה (תהלים עא יד) - **וְאֵנִי תְּמִיד אֵיחָל וְהוֹסַפְתִּי עַל כָּל תְּהִלָּתְךָ**. ולכאורה פשוטו מבהיל, שבחיפך אומרו (ברכות לג) "סיימתינהו לְבָלְהוּ שבחי דמרך?", ואיך אומר "והוספתי על כל תהלתך", כאומר שיוסיף מה שאין בו ח"ו? אך עם מה שכתבנו מובן, והוא שדרך אמות העולם עובדי אלילים לשבח פסיליהם בעת הצורך, וכשיראה שעם כל הפיוסים לא הועיל - והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו⁷³², לומר שאין בם מועיל⁷³³, וכן אמר (לקמן לב לו) "ואמר אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו וגו' יקומו ויעזרוכם יהי עליכם סתרה". באופן שרוב התוחלת מכזיב כח הנעבד. אמר דוד המלך ע"ה: לא כן אנכי עמדי עם אלתי אמת, אך תמיד איחל, ועם כל זה לא יגרע בעיני כבודו ח"ו, אך אני מוסיף על תהלותיו ושבחיו, שכל עוד שהוא מעבד לתת שאלתי ועיני כלות ומקוות - אני מוסיף להלל ולשבח אותה, כי נתקעה בלבי גבורתו ונִדְּלָתוֹ, והעכוב והתוחלת בצדק וביושר, ואני בער ולא אדע:

וזהו שאמר (תהלים שס"ט) **פִּי יִסְפֹּר צִדְקָתְךָ**, שכל עוד שאני מייחל - פי יספר צדקתך [לומר] כי צדיק ה' צדקות אהב, כי כָּל הַיּוֹם תִּשְׁוֶעַתְךָ, שאין מעכב בידו מלהושיעני בכל עת ובכל שעה ובכל זמן, אך אלתי משפט ה'. אך דקדוק "כָּל תהלתך" קשה מאד, דמשמע דיש להם גבול. ואך נראה שאינו בערך תהלותיו יתברך שאין להם גבול ולא מדה, אך בערך העובד שחייב להללו יתברך ג' פעמים ביום: ערב ובקר וצהרים, ולזה אמר שמלבד שסיימתי כל מה שאני חייב מתהלותיך לפי מהותי ולפי החיוב הכללי לְאֵמָתִי, אני הוספתי עוד תהלות אחרים:

ועוד יש לפרש לֵב רָגִז: לב נמהר לקוות ההצלחות מהר, ולא יבואו לך, וזה יהיה לך כְּלִיִּן עֵינַיִם, שהמצפה לדבר ואינו בא - זהו כְּלִיִּן עֵינַיִם. ועם הפירוש הזה יתיישב אומרו (בראשית מה כד) **"אֵל תִּרְגֹּז בְּדֶרֶךְ"** שאין לו פשט מתיישב, ועם זה נאמר שהוא לשון מהירות, שלחיותם נחפזים לְבַשֵּׁר לאביהם - לא יתנו לב ללכת בדרך ישרה, ושמוא יסכנו בעצמם, לזה אמר להם **אֵל תִּרְגֹּז בְּדֶרֶךְ**. ונראה שגם הרגז הוא מגזרת אלו, שכל מי שהוא רגז - עושה פעולותיו במהירות:

בַּבֶּקֶר תֹּאמַר מִי יִתֵּן עָרֵב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי יִתֵּן בֶּקֶר מִפֶּתַח לִבְבֶּךָ אֲשֶׁר תִּפְתָּח וּמִמֶּדְרָאָה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה (כה סז). ביום יפחדו מן האויבים הנכנסים לחטוף ולטרוף, יאמרו "מי יתן ערב" אולי יאספן

ואל מעונותם ירבצון. ובערב יחתוהו חלומות וחזיונות יבעתוהו, יאמר "מי יתן בקר". והוא שאמר מפחד לבבך - בבקר, וממראה עיניך - בערב - אשר תראה [בחזיון לילה]:

ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו (כט א). אחר שאמר משה רבינו ע"ה כל הקללות והיסורים, בא לפייסם לאמר: "הנה ראיתם אשר עשה" וכו', ומשם תדעו חבתכם.

ואמר (כט ה) להם לא אכלתם וניין ושקר לא שתיתם למען תדעו כי אני ה' אלהיכם. ופשוטו קשה מאד, כי עד כאן מדבר [משה] בשם עצמו [כמו שאמר (כפסוק

א) ויקרא משה וגו' ויאמר אליהם], ואיך אומר "למען תדעו כי אני ה' אלהיכם"? ובדרך דרש אמרתי עם מה שאמרו המקבלים (תיקוני הזהר כוונות ק"ש "השמרו") כי 'אני' הוא אחד משמות ע"כ⁷³⁴. ולפי פשוטו נראה שאומר להם כי ממה שעשיתי עמכם תדעו שאני במקום ה' אלהיכם, כי לא מלבי כל מה שאני אומר, כי כל דברי אשר יצאו מפי - הם במאמרו יתברך, ואני [אינני] כי אם כלי אליו יתברך, והריני באלו ה' אלהיכם מדבר עמכם. וכן דרך המלאכים לדבר בשם ה' ומכנים בשם עצמם, כאמרו (בראשית כב יב) "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני", [וכן] (שם שם טו) "בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית" וגו'. והוא עצמו מאמר "כי אני ה' אלהיכם" [שאמר כאן].

ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

734. ועיין בסה"ק שערי אורה שער א ושער ב.